UO‘K 82.091

ULUG‘BEK HAMDAMNING MUVOZANAT KONSEPSIYASI

S.D. Quronov

Maqolada U.Hamdamning “Muvozanat” romani inson konsepsiyasi kategoriyasi asosida tahlilga tortilgan. Adibning o‘tish davri voqealarini romaniy kontekstda taftish etgani, kapitalizm fuqarosining falsafiy, iqtisodiy, ijtimoiy omillarini tizimlashtirib, yangi inson konsepsiyasini yaratgani asoslangan. “Muvozanat” milliy adabiyotimizda ilk bor ekonomik odam (Homo Economicus) siymosini konseptual ravishda ifodalagan asar sifatida baholangan va bu Adam Smitning iqtisodiy-falsafiy qarashlari bilan dalillangan.

Kalit so‘zlar: *inson konsepsiyasi, badiiy konsepsiya, romaniy tafakkur, o‘zbek romanlari, ekonomik odam, ijtimoiy odam, o‘tish davri.*

В статье роман У.Хамдама “Равновесие” анализируется на основе категории концепции человека. Обосновано, что писатель рассматривал события переходного периода в контексте романа, систематизировал философские, экономические и социальные факторы гражданина капитализма и создал концепцию нового человека. “Равновесие” оценивается как первое произведение в литературе нашей страны, концептуально выражающее образ экономического человека (Homo Economicus), и это обосновывается экономико-философскими воззрениями Адама Смита.

Ключевые слова: *концепция человека, художественная концепция, романное мышление, узбекские романы, экономический человек, социальный человек, переходный период.*

1991-yil O‘zbekiston Respublikasi o‘z mustaqilligini e’lon qildi. Yetmish yildan ortiq davom etgan sovet mustamlakachiligidan so‘ng xalqimiz nafaqat siyosiy-iqtisodiy jihatdan, balki tom ma’noda ruhiy-ma’naviy jihatdan ham erkinlikka erishdi. Albatta, mustaqillik – buyuk ne’mat. Unga erishish yo‘lida minglab yurt farzandlari jon berdi. Biroq mustaqil bo‘lib davomli yashash mustaqillikka erishishdan ko‘ra ham qiyinroq, murakkabroq jarayondir. Shu ma’noda, O‘zbekiston mustaqilligining ilk yillari xalqimizga iqtisodiy, siyosiy, ma’naviy-ruhiy jihatdan oson bo‘lmagani tayin.

Bir tarafdan, uzoq yillar davomida asosan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari va sanoat xom ashyosi yetkazib berishga ixtisoslashgan davlat iqtisodiyoti deyarli bankrot holatiga yetib, ishsizlik va yo‘qchilikni olib kelgan bo‘lsa, ikkinchi tarafdan, yagona mafkura atrofida birlashib, shu mafkurani o‘z e’tiqodi darajasiga ko‘targan, biroq bu “e’tiqod”ning yolg‘on ekanini anglab yetgan jamiyat ma’naviy jihatdan kuchli falajlandi. Mazkur “falajlik”ka professor Ozod Sharafiddinov shunday izoh beradi: “...ma’naviy suyanchig‘i barbod bo‘lgan, ixlos bilan ishongan ideallari sarob bo‘lib chiqqan salkam 20 million odam! Hayot yo‘lining yarmidan ko‘pini o‘tib qo‘ygach, birdan o‘tgan umri behuda ketganini anglab qolgan, dunyoni poklashdek oliy niyatga xizmat qilyapman deb o‘ylagan, aslida esa buning o‘rniga o‘zi butkul kirlanib bitgan 20 million inson. Insoniyat tarixida hali hech qachon bunaqa katta falokat, bunchalik hududsiz fojia ro‘y bergan emas edi va ehtimolki, bundan keyin hech qachon ro‘y bermas ham” [1. B. 53].

Ustoz adabiyotshunosning sobiq sovet xalqlari istiqlolga erishgan ilk yillardagi ma’naviy-ruhiy evrilishlarga insoniyat tarixidagi “hududsiz fojia” deb ta’rif berishi bejiz emas, albatta. Zero, sovet ittifoqi suyanib kelgan kommunistik mafkura shunchaki shior emas, balki bu hududda yashovchi qariyb 300 million odamning olamni bilish vositasi edi. Ya’ni kommunistik mafkura insonning yashash tarzi, orzu-istaklari, moddiy ehtiyojlari, ideal va maqsadlarini belgilab beruvchi hayotiy dastur, konsepsiya bo‘lgan.

Mustaqillik e’lon qilinganidan so‘ng Sovet ittifoqining boshqa xalqlari qatori o‘zbek jamiyati ham mazkur hayotiy dasturni nafaqat yo‘qotdi, balki uning puch, yolg‘on ekanini anglab yetdi.

Endi jamiyatimiz sotsializmning butunlay ziddi bo‘lgan kapitalizm qonuniyatlari asosida hayot kechirishi, shunga mos ravishda orzu-istaklari, ideal va maqsadlarini qaytadan belgilab olishi zarur edi. Ayni shu murakkab jarayon O‘zbekistonning yangi tarixida o‘tish davri nomi bilan muhrlanib qoldi.

Shu o‘rinda muhim bir masalaga oydinlik kiritib olishga ehtiyoj sezamiz. Ma’lumki, hozirda biz o‘tish davri deb atayotgan qariyb o‘n yillik davr oralig‘ida milliy adabiyotimizda ko‘plab romanlar yaratildi. Biroq ularning hammasiga ham o‘tish davri adabiyoti namunasi sifatida qaray olmaymiz. Professor Yo‘ldosh Solijonov o‘tish davri adabiyoti haqida so‘z yuritarkan, shunday yozadi: “Bozor munosabatlari o‘z-o‘zidan insonning jamiyat, oila, jamoa, o‘zga yurt va odamlar o‘rtasidagi ziddiyat hamda aloqalar silsilasini ham yuzaga chiqaradi. Bunday vaziyatda turmushini o‘nglash uchun urinayotgan shaxs manfaati bilan yangilanishga yuz tutayotgan jamiyat va siyosat manfaatlari o‘rtasida o‘zaro to‘qnashuvlar vujudga keladi” [2. B. 147]. Bizningcha, olim nazarda tutgan yangi tuzumga moslashishga urinayotgan shaxs va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatlar ifodasi o‘tish davri adabiyotini belgilovchi eng muhim xususiyatdir. Lekin mustaqillikning dastlabki o‘n yilligida yozilgan barcha romanlarda ham jamiyatda bir tuzumdan ikkinchi bir tuzumga o‘tish vaqtidagi ijtimoiy-ruhiy, madaniy evrilishlar keng miqyosda tasvirlanmagan. Aniqrog‘i, o‘tish davriga xos voqea-hodisalar va ularning jamiyatga, xususan, muayyan individga ta’sirini yoritish barcha romannavislarning ham badiiy-g‘oyaviy maqsadiga aylanmagan. Shu ma’noda o‘tish davri romanlari deganda bu davrda yozilgan barcha romanlarni emas, balki shu davrga xos ijtimoiy kayfiyati ifodalagan, yangi tuzum va shaxs o‘rtasidagi ziddiyatlar tasvirini o‘z badiiy maqsadiga aylantirgan romanlarni tushunishimiz maqsadga muvofiq. Boshqacha aytganda, o‘tish davri deb ataluvchi tarixiy bosqich va o‘tish davri adabiyoti deb ataluvchi madaniy bosqichni o‘zaro farqlashimiz zarur.

Adabiyotning markazida inson turadi. Shu nuqtayi nazardan qarasak, Sho‘ro adabiyoti va Istiqlol adabiyotini farqlovchi eng muhim omil ham shaxs talqinida, insonning badiiy konsepsiyasida ko‘rinadi. “XX asr yangi o‘zbek adabiyoti shaxs talqini bobida alohida bosqichni tashkil etadi, – deb yozadi Umarali Normatov. – Muayyan sabablarga ko‘ra, asr adabiyotida shaxsni ijtimoiy munosabatlar mahsuli sifatida ko‘rsatish ustuvorlik qildi” [3. B. 3]. Olim nazarda tugan “ijtimoiy munosabatlar mahsuli sifatida”gi shaxs ijtimoiy odam (Homo sociologicus)dir. Istiqlol esa ijodkor chekiga yangi davrni anglash, kapitalistik jamiyatda shaxs maqomi, uning axloqi, ideal va maqsadlarini belgilash, bir so‘z bilan aytganda, yangi inson konsepsiyasini yaratish vazifasini yukladi. Buni teran his qilgan ijodkorlar qator asarlar yaratdilar. Ularning eng yorqin namunalari sifatida Shukur Xolmirzayevning “Dinozavr”, Xurshid Do‘stmuhammadning “Bozor” hamda Ulug‘bek Hamdamning “Muvozanat” romanlarini ko‘rsatish mumkin. Bu asarlar o‘tish davrini romaniy kontekstda taftish etgani, bozor munosabatlariga qadam qo‘ygan jamiyatning ko‘p tarmoqli badiiy modelini yaratib, olam va odam munosabatlari haqida yaxlit badiiy konsepsiya taqdim etgani bilan qimmatlidir. Qolaversa, biz mazkur asarlarda ilk bor ijtimoiy odamning ziddi bo‘lgan ekonomik odam (Homo Economicus) bilan tanishamiz.

Ekonomik inson [4. B. 130] kategoriyasi kapitalizmning, umuman, iqtisodiyotning falsafiy asosi hisoblanadi. XVIII asrda yashagan g‘arb faylasuflari A.Fergyuson, F.Xatcheson va D.Yumga ko‘ra, insoniyatning moddiy munosabatlari uning egoizmi asosiga quriladi [5. B. 127]. Ya’ni har bir individ o‘zining shaxsiy ehtiyojlari, manfaatidan kelib chiqibgina harakatlanadi va doim maksimal darajadagi foydani ko‘zlaydi. Ayni damda, inson tabiatiga xos mazkur omil jamiyatni boshboshdoqlikka emas, balki, aksincha, ijtimoiy muvozanatga, adolatga yetaklaydi. Zero, qandolatchining o‘z mahsulotini sifatli tayyorlashi azbaroyi odamlarni o‘ylaganidan emas, balki ularning ishonchini qozonib ko‘proq foyda ko‘rish istagidandir.

Keyinroq zamonaviy iqtisod nazariyasi otalaridan biri hisoblanuvchi shotlandiyalik iqtisodchi va faylasuf Adam Smit ekonomik odam kategoriyasining nazariy asoslarini yaratdi. Unga ko‘ra, inson faqatgina o‘z manfaatini ko‘zlab harakatlanadi va bu jarayon har doim ham anglangan tarzda kechmaydi. Ya’ni “ko‘rinmas qo‘l” insonni hatto u maqsad qilmagan ne’matlar tomon ham yetaklaydi, bu yo‘lda u jamiyat manfaatlari uchun anglangan, maqsadli harakatlaridan-da ko‘proq foyda keltiradi [6.

B. 332]. Demak, biz ekonomik inson deganda o‘z nafsining quli, pul uchun hamma narsaga tayyor odamnigina tushunishimiz xato bo‘ladi. Ekonomik odam ham o‘z mohiyati bilan ijtimoiy odamdir. Faqat u insonning shaxsiy manfaatlarini ko‘proq himoya qilib, ijtimoiy tenglikka manfaat orqali yetib borishni ko‘zlaydigan nazariyadir. Shu jihatdan, ekonomik odam tushunchasi ijtimoiy odam (Homo sociologicus)ga qarama-qarshi qo‘yiladi. Ya’ni ijtimoiy odam maksimal darajada faqat o‘z manfaatini emas, balki ongli ravishda umummanfaatini ko‘zlaydi. Biroq kapitalizmning “otalari” odam o‘zi anglagan holda maksimal darajada umummanfaatini ko‘zlab yashashi mumkin emasligini ta’kidlaydilar. Kapitalizmning poydevori esa ayni shu haqiqat – insonga xos ehtiyojlar asosiga quriladi, deb hisoblaydilar. Umuman, sotsializm va kapitalizmning o‘zaro farqi ham shu nuqtada ravshan ko‘rinadi.

Biz yuqorida qayd etganimiz “Dinozavr”, “Muvozanat”, “Bozor” kabi romanlarning o‘ziga xosligi shundaki, ularda asli ijtimoiy odam bo‘lgan bosh qahramonning voqealar rivojida asta-sekin ekonomik odamga evrilishiga guvoh bo‘lamiz. Bu romanlarning butun ma’no-mazmuni, voqea-hodisalarning zanjir kabi tizilishi mana shu evrilishning tasviri, ifodasi uchun bo‘ysundirilgan. Quyida mazkur qarashlarimizni Ulug‘bek Hamdamning “Muvozanat” romani misolida asoslashga harakat qilamiz.

“Muvozanat” – so‘zsiz o‘tish davrining eng yorqin romanlaridan biri. O‘z davrida qo‘lmaqo‘l bo‘lib o‘qilgan, adabiy davralarda keskin bahs-munozaralarga sabab bo‘lgan mazkur asar o‘tish davrini butun murakkabliklari bilan qamrab olgani bilan qadrlanadi. Xususan, Pirimqul Qodirov o‘z davrida “Muvozanat”ga so‘nggi o‘n yilliklarda yaratilgan eng yaxshi romanlardan biri [7. B. 4], deya baho bergan bo‘lsa, Matyoqub Qo‘shjonov uning shiddat bilan yozilganini e’tirof etadi [8. B. 3]. Ozod Sharafiddinov mazkur roman misolida realizmning hali ochilmagan imkoniyatlari ko‘p ekaniga amin bo‘lganini ta’kidlagan [9. B. 3].

Professor Dilmurod Quronov “Muvozanat” haqida so‘z yuritar ekan, “Kechirib turilgan kun haqida roman yozish oson emas: hodisaning estetik obyektga aylanishi uchun undan uzilish taqozo etiladi. Yuz berib turgan hodisotlar ichida bo‘lgani holda ularni badiiy mushohada etish g‘oyat mushkul” [10. B. 5], deydi. Darhaqiqat, Ulug‘bek Hamdam badiiy ijodning murakkab yo‘lini tanlaydi. U hali yakunlanmagan, bo‘lib turgan voqea-hodisalarning hissiy ta’siri arib ulgurmagan kezlarda roman yozishga kirishadi. Biroq, nazarimizda, ayni shu omil romanning muvaffaqiyatini ta’minlaydi. Asarda biror satr, jumla yo‘qki, o‘quvchi unda yozuvchini, u boshidan kechirayotgan ijtimoiy dardni his qilmasa.

“Muvozanat” romanining yana bir o‘ziga xosligi shundaki, unda katta bir davr, jamiyat hayoti yaxlit badiiy modelga jo etilgan. O‘quvchi asar mutolaasiga kirisharkan, mazkur badiiy model vositasida o‘tish davri manzaralari: ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy vaziyat, turli tabaqa, soha vakillarining kechmishi, yoshu qari, qishlog‘u shahar aholisining hayot tarzidan boxabar bo‘ladi. Ayni shu jihatni hisobga olgan D.Quronov “Muvozanat”ni “…milliy tariximizdagi burilish pallalarini, hayoti shunday pallalarga to‘g‘ri kelgan insonlar ruhiyatidagi evrilishlarni keng epik ko‘lamda aks ettirolgan “O‘tgan kunlar”, “Kecha va kunduz”, “Lolazor” singari barmoq bilan sanarli romanlar qatordan joy oldi” [11. B. 14], deya e’tirof etadi.

Akademik M.Qo‘shjonovning “Roman syujetini asosan uchta qahramon sarguzashtlari tashkil qiladi. Uchalasi ham bugungi zamon qahramonlari. Biroq uchta qahramon – uchta hayot yo‘li. Mana shu uchta hayot yo‘lining birligi romanda aks etgan voqelikning qay darajada dolzarb ekanini ko‘rsatib turibdi” [8. B. 3], deya asar markaziy qahramonlarini tasniflaydi. Ammo bu o‘rinda hurmatli ustozning mazkur tasnifiga qo‘shila olmaymiz. To‘g‘ri, asar syujetidan kelib chiqsak, “Muvozanat” romani asosan uch qahramon: tarixchi olim Yusuf, amaldor Said, tadbirkor Mirazimlarning ko‘rgan-kechirganlari asosiga qurilgandek. Biroq muammoga U.Hamdamning inson konsepsiyasi nuqtayi nazaridan qarasak, Yusufning akasi Amirning badiiy-g‘oyaviy ahamiyati yuqorida sanalgan qahramonlardan aslo kam emasligi oydinlashadi. Bu jihatdan professor Umarali Normatov “Romandagi eng yorqin, konseptual personajlardan biri shu Amir obrazidir, Amir yosh yozuvchining chindan-da badiiy yutug‘idir” [3. B. 3], deb yozganida to‘la haqli edi. Zero, 90-yillar avvalida hukumat taqdim etgan diniy erkinlik va jamiyatdagi diniy ilmsizlikning o‘zaro qovushmasligi oqibatida ayrim dindorlarda e’tiqodiy,

ruhiy, ijtimoiy muvozanatning buzilishi kuzatildi. Ya'ni Amir – 90-yillar jamiyatiga xos katta bir guruhning tipik vakili. Shunday ekan, u romanning markaziy qahramonlaridan biridir. Boshqa tarafdan, professor Yo'ldosh Solijonovning "Romandagi har bir obrazning o'z o'rni, o'z taqdiri, o'z "men"i bor. Muhimi, "o'yindan tashqari" holatda bironta ham personajni uchratmaysiz" [12. B. 3], degan xulosasi har jihatdan asosliroq ko'rinadi. Sababi romanda hatto ikkinchi plandagi qahramonlarga ham (masalan, Gulshoda, Zahro) yozuvchi o'z badiiy konsepsiyasidan kelib chiqib muhim ijtimoiy-ruhiy, falsafiy g'oya yukini beradiki, ularsiz asarning badiiy mukammalligini tasavvur etib bo'lmaydi.

U.Hamdam o'zining olam va odam haqidagi badiiy konsepsiyasini to'rtta markaziy qahramon asosiga qurar ekan, romanda ularni o'zaro qarama-qarshi qo'yadi. Ya'ni mazkur qahramonlarning xarakteri, dunyoqarashi, hayotiy maqsadlari bir-biridan keskin farq qiladi. Ayni vaqtda, ularning bari hayotiy-ruhiy muvozanatni yo'qotgani bilan umumiylikni kasb etadi. Asar esa mana shu buzilgan muvozanatni izlash yo'llarini, bu yo'lda qahramonlar ruhiyatida kechgan evrilishlar va xulosalarni ko'rsatishni maqsad qiladi. Undagi inson konsepsiyasiga olam va odam munosabatlaridagi muvozanat asos qilib olinadi. "Asar bilan tanishib, – yozadi M.Qo'shjonov, – shunday xulosaga kelasiz: butun olam muvozanat qonuni asosida turgan bo'lsa, jamiyat ham, uning asosini tashkil qilgan insonlar ham ayni muvozanat tufayli barqarordir. Muvozanat buzilgan zahoti hayotda, demak, uning a'zolari orasida har xil kutilmagan o'zgarishlar, hatto izdan chiqishlar boshlanadi" [8. B. 4].

Professor Umarali Normatov roman bosh qahramoni Yusufni "romanchiligimizda o'tish davri deb atalgan murakkab tarixiy jarayonning qahramoni" [13. B. 120], deganda topib aytgan. Chunki biz Yusuf siymosida o'tish davrining suronli sharoitida o'zligini yo'qotmay, oqu qorani anglab bozor munosabatlariga moslasha olgan ziyoli shaxsni ko'ramiz.

Yusuf romanning bosh qahramoni o'laroq moddiy, ma'naviy, ijtimoiy muvozanatsizlikning barcha alomatlarini o'zida mujassam etadi. Agar Saidda hokimiyat va ruhiyat, Mirazimda moddiyat va ma'naviyat, Amirda e'tiqod va amal o'rtasidagi muvozanatsizlikka urg'u berilgan bo'lsa, Yusuf shularning barini umumlashtirib, yozuvchining inson konsepsiyasini yaratishdagi bosh laboratoriyaga aylanadi. Boshqacha aytganda, Ulug'bek Hamdam roman markazidagi to'rt qahramonga insoniyatga xos to'rt muhim omil – ma'rifat, pul, hokimiyat va dinni taqsimlab berarkan, aslida, bularning bari bir individda muvozanatli yo'sinda mujassam bo'lishini orzu qiladi. Shuning uchun ham voqealar rivojida Yusufning inson, jamiyat, davlat haqidagi qarashlari teranlashib, o'zi uchun muhim xulosalar chiqarganiga guvoh bo'lamiz.

Asar avvalida Yusuf sof ijtimoiy shaxs edi. U hayotini ilmga bag'ishlagan. Hayotiy maqsad, orzu-istaklarini ilm-fan vositasida qondirishni ko'zlagan. Yusuf pul va hokimiyat lazzatini bilsa-da, uni ko'proq turkiy xalqlar tarixini o'rganish, haqiqiy tarixni kitob sahifalariga muhrlash tashvishi bezovta qilardi. U bularni "bir tuzumdan ikkinchi tuzumga o'tish jarayonini boshidan kechirayotgan millatning ertangi holiga ta'sir etadi deb tushunar va bu vazifani qolgan barcha dolzarb ishlardan-da muhimroq hisoblardi" [14. B. 60]. Lekin "bozor munosabatlari bu odamni chirpirak qilib uchiradi" [9. B. 3]. Endi u barini qayta mushohada qilishga, olam va odam haqidagi qarashlarini yangi zamon talablari asosida qayta baholashga majbur bo'ladi.

Yozuvchi roman avvalida qahramonlari xarakteriga bergan ilk chizgilardayoq ular o'rtasidagi ziddiyatni yaqqol ko'rsatishga urinadi. Shahardan qishloqqa, ota uyiga kelgan Yusuf akasi Amir bilan suhbat qurar ekan, u bilan diniy-e'tiqodiy masalada murosa qila olmaydi. Amir Yusufdan so'raydi:

– Namoz o'qimay qo'yibsan deb eshitdim. Shu rostmi?

– Musulmonchilikda birlamchi nima, aka? – savolga savol ila javob qaytardi Yusuf.

– Iymon.

– Nega unda sizning birinchi savolingiz iymon haqida emas?" [14. B. 55].

Yusufning akasi bilan bahsi imon va amal haqida. Amir imon amal (ibodat) bilan birga bo'lishi shart ekanini aytsa, Yusuf musulmon uchun eng avvalo namoz emas, qalbdagi poklik muhim ekanini ta'kidlaydi: "…odamlar o'z amallariga ko'ra uchga bo'linadi: Oliy Nizomni himoya qiluvchilar, Uni buzuvchilar va loqaydlar. Negadir ko'nglimda shunday bir qanoat borki, agar kishi o'sha Oliy Nizomning quruv-

chilaridan bo‘lsa, u namoz o‘qiydimi, o‘qimaydimi, hajga boradimi-yo‘qmi, baribir chin musulmondir” [14. B. 61]. Yusuf akasining faqat ibodat bilan cheklanib, oilaga, ro‘zg‘orga e’tibor qilmay qo‘yganidan ranjiydi. U akasiga dinda o‘rta yo‘lni tutish lozimligini, ibodat tushunchasi kengroq tushuncha ekanini, halol mehnat bilan rizq topish va bola-chaqani boqish ham farz amallardan ekanini uqtirmoqchi bo‘ldi. Lekin Amir ham bo‘sh kelmaydi, “Har qancha vaj-korson ko‘rsatmagin, Xudoning farz qilganlari o‘z o‘rnida qoladi. Uni o‘zgartirish uchun qancha bahona to‘qimagin, bekor” [14. B. 63], deb javob beradi. Bu o‘rinda yozuvchi ikki tarafning ham xulosalarini mutlaqlashtirishga urinmaydi. Zero, e’tiqod masalasida har ikki qahramon ham muvozanatni yo‘qotgan.

Said – Yusufning kursdoshi, yaqin do‘sti. U Yusufdan farqli o‘laroq ilmni emas, hokimiyatni tanladi. Odamlarni, jamiyatni harakatlantiruvchi asosiy kuch sifatida PUL va HOKIMIYATni ko‘rdi. U do‘sti Yusufning tarix, milliy g‘urur, madaniyat, ma’rifat kabi qarashlarini xomxayol sifatida baholaydi. Ammo shu kabi qarashlari uning “hokimiyatida” bo‘shliqlarni paydo qiladi.

Mirazim esa butunlay boshqa olam, dunyoni suv bossa, to‘pig‘iga chiqmaydi. “Qornim to‘q, boshim sog‘, shuning o‘zi bas manga. Yetti ajdodimiz savdogar o‘tgan, men hech o‘ylanmay o‘shalarning ishini davom ettiraman” [14. B.29], derdi u. U.Hamdam jamiyatshunoslik yuzasidan xulosalarida faqat shaxsiy kuzatishlariga asoslanib qolmaydi. Adibning ilmiy faoliyati ko‘zdan kechirilsa, uning jamiyat haqidagi qarashlarda Rumiy, Kant, Freyd, Yung kabi mutafakkirlarning tadqiqotlariga tayanganiga amin bo‘lish mumkin. “Inson faqat sotsial mavjudot emas, – yozadi U.Hamdam. – U yana biologik, ruhiy asoslarga ham ega, o‘z hayotida ayni shu jihatlarning ham ifoda etilishiga ehtiyojmanddir” [15. B. 17]. Shu ma’noda adib o‘z vaqtida insonni “sotsial mavjudot” deb biluvchi Yusufni mavjudlikni asosan biologik kelib chiqishda ko‘radigan Said va Mirazimga yoki faqat ruhoniy asosni tan oluvchi Amirga qarama-qarshi qo‘yadi.

Roman voqealari davomida Yusufning izchil ravishda ijtimoiy shaxsdan ekonomik shaxsga evrilishi kuzatiladi. Muhimi, bu evrilish ishonchli hayotiy dalillar, muqarrar ijtimoiy-ruhiy zarurat evaziga sodir bo‘ladiki, o‘quvchi insoniyat mavjudligida ijtimoiy, moddiy, ruhiy muvozanatning zaruratini teran anglay boshlaydi, hayot haqida xulosalar chiqaradi. Bu xulosalar roman voqeligi bo‘ylab Yusuf bilan qadam-baqadam yo‘l bosilarkan, yanada mustahkamlanib boradi. Quyida “Muvozanat” romanidagi inson konsepsiyasining asosini tashkil etuvchi xulosalarga yetaklovchi voqea va taqdirlarni atroflicha ko‘rib chiqamiz.

U.Hamdam o‘zining inson konsepsiyasida ma’naviyatsiz boylikni qoralaydi. Albatta, moddiyat muhim, biroq moddiyat insondagi zaruriy sifatlarning bittasi, xolos: “...odamzod o‘z ma’naviyatini moddiyat orqali namoyish etishu o‘z moddiy olamini ma’naviyat tufayli tiklash va saqlashga majbur va mahkum” [13. B.100]. Yozuvchi bu qarashlarini Mirazimning hayoti misolida asoslashga urinadi.

Mirazim – juda ham badavlat tadbirkor. Ko‘ngli nimaniki tusamasin, bari muhayyo. Dang‘illama uy-joylar, eng so‘ngi rusumdagi avtomobillar, ko‘ngilxushlik uchun go‘zal ayollar, dabdabali bazmlar – bular Mirazim topgan hayotiy “ne’mat”lar. “Hayot Mirazimdan hech narsani ayamayotgan edi, u nimaga qo‘l uzatsa, uzib olayotgandi. Faqat bir narsa – oldinda uni kutib turgan maqsad – manzil yo‘q edi” [14. B. 95]. Muammo shundaki, uning boshqa orzu-istaklari mavjud emas. Aniqrog‘i, boshqa istaklarning tug‘ilishiga zamin yaratuvchi ma’naviy asosning o‘zi yo‘q. Shunday ekan, pul bilan erishish mumkin bo‘lgan barcha ne’matlarni qo‘lga kiritgan Mirazim qalbining tub-tubidagi katta bo‘shliqni seza boshlaydi. Xotini Zahro bilan munosabatlariga darz ketadi. Oilaviy baxt topa olmaydi. Qolaversa, o‘zi qurgan biznes imperiyaning juda ham mo‘rt ekanini, birgina shaxsning mansabdan ketishi oqibatida bu imperiyaning kuli ko‘kka sovurilishi mumkinligini his qiladi, doim halovatsiz yashaydi.

U.Hamdam Said obrazi misolida zamonaning tipik amaldorini tasvirlaydi. Uning otashin nutqlari real hayotga sira mos emas, balki butunlay zid keladi. “Mana endi, – bazmlarning birida aytadi Said, – ko‘krakni kerib yashaydigan zamon keldi. Nihoyat, o‘zbekning yelkasiga ham oftob tegdi” [14. B. 102]. Endi shu Saidning zamonida qishloqdagi Yusufning bolalik do‘sti Sodiqning bergan savolini eslang: “Nega biz ochmiz?!” Adibning kinoyasi shuki, Said qanchalik aqlli, farosatli bo‘lmasin, aytganlari samimiy – bunga, avvalo,

uning o‘zi ishonadi. Agar shunday bo‘lmaganida tor doirada, necha yillik qadrdonlariga bunday havoyi gaplarni aytmagan bo‘lardi. Saidning otashin nutqi davom etadi: “O‘zbekistonni necha o‘nlab mamlakatlar tan oldi. Necha o‘nlab mamlakatlar poytaxtida bizning elchixonamiz, necha o‘nlab mamlakatlarning elchixonalari bizning Toshkentimizda mavjud. Yusuf, ishon, bizga Mirazimboydek puldoru, senga o‘xshagan fidoiy kishilar judayam zarur” [14. B. 102]. Yusuf do‘stining so‘zlari samimiy ekaniga ishonsa ham, uning gaplari o‘ziniki emasligini biladi. Ya’ni barcha amaldorlarga xos bo‘lgan qolip gaplar bu, “...o‘zining gapini qanday topib gapirsin? Axir buning uchun kishining oyog‘i o‘z zaminida – o‘z aqlu idroki, kuchu g‘ayrati orqali bino etgani muhitda mustahkam turmog‘i kerak bo‘lmaydimi?” [14. B.103] deya xayolidan o‘tkazadi Yusuf. O‘qishni bitiribdiki, mansab zinalarining yuqorisiga ko‘tarilib borgan Said ma’lum bosqichga yetganda reallikdan – yashab turgan muhitidan uzilib qoladi. Yozuvchi bu holni aravani tortib ketayotgan bosh amaldorning yo‘rig‘iga yo‘rg‘alash, u qaysi qo‘shiqni kuylasa, atrofidagi barcha anglab-anglamay shu unga jo‘r bo‘lishga majbur ekanidan deb biladi.

Biroq voqealar rivojida Saidning davlat va jamiyat haqidagi qarashlari o‘zgarib boradi. Ayniqsa, Yevropa davlatlariga qilgan sayohatidan so‘ng unda tuzumga, umuman, davlatchilikka nisbatan tanqidiy munosabat shakllanadi. Avvalo, uning tasavvurlari yangilanadi: “…shundagina sobiq imperiya qariyb yetmish yil mobaynida adashib yurganligini ilk bora o‘z aqli bilan angladi” [14. B. 158]. Said dunyoqarashi qancha keng bo‘lmasin, taraqqiy etgan jamiyatlarni o‘z ko‘zi bilan ko‘rmagunicha sho‘rolar davriga obyektiv baho bera olmasligi tabiiy edi. U rivojlangan kapitalistik davlatni uning bag‘rida turib o‘rganganidan keyingina sotsializm va kapitalizmning farqini ravshan ajrata boshladi: “Fuqarolarni inkubatordan chiqqan jo‘jalar misol bir xil kiyintirib, bir xil edirgan, hayot sharoitini ham yakrang qilib, shaxsiy tashabbus va manfaatni bo‘g‘ib kelgan sovetlar-ku! Yana o‘shalarning yo‘lidan boramizmi? Yo‘q, bu mumkin emas” [14. B. 158], deya xayolidan o‘tkazadi u. Yuqorida keltirilgan parchada, sotsializmning eng katta xatosi sifatida shaxsiy tashabbus va manfaatni bo‘g‘ishi ko‘rsatilmoqda. Mazkur omil kapitalizmning, jumladan, ekonomik odam konsepsiyasining butunlay ziddidir. Zero, davlat qachonki har bir fuqaroning manfaatlarini qonun doirasida himoya qilsa, orzu-istaklarini ro‘yobga chiqarish sharoitini yaratib bersagina, barqaror hamda qudratli bo‘ladi. Bu xulosalarni adib yana Said vositasida ifodalaydi: “Axir, VATAN MANFAATI yo‘q yerdan bino qilinmaydi, balki har bir fuqaro manfaatidan, ha-ha, aynan HAR BIR VATANDOSH MANFAATIDAN O‘SIB CHIQADI! Ya’ni yakka shaxs manfaatiga Vatan, Vatan manfaatiga yakka shaxs manfaatini qarshi qo‘ymaslik kerak. Ular go‘yo bir-birini taqozo qilib yashovchi ikki qutb – biri ikkinchisisiz chinakamiga qad rostlay olmaydi” [14. B. 184].

Shu o‘rinda yozuvchi g‘oyalarini iqtisodchi va faylasuf Adam Smit qarashlari bilan muqoyasa qilishga ehtiyoj sezamiz: “Har bir odam, – yozadi Adam Smit, – o‘z manfaatlariga mos keluvchi ne’matni doimiy ravishda, eng foydali shaklda topishga intilib yashaydi. Bu yo‘lda u faqat o‘z manfaatlarini ko‘zlaydi, aslo umum manfaatini emas. Biroq odam tabiiy ravishda o‘z e’tiborini faqat shaxsiy manfaatlariga qaratar ekan, bu faoliyat alaloqibatda jamoa manfaatlariga ko‘proq mos keluvchi jarayonga aylanadi. Tabiiyki, kishi bu faoliyati bilan jamiyat manfaatlariga xizmat qilayotganini yoki qay darajada foyda keltirayotganini anglab yetmaydi... U manfaatlari yo‘lida harakatlanib borarkan, odatda o‘zi anglagan holda, maqsadli ravishda jamiyat foydasi uchun qilgan xizmatlaridan anglamay qilgan xizmatlari nisbatan ko‘lamliroq bo‘ladi” [10. B. 331]. U.Hamdam ham Said tilidan vatan manfaatiga “HAR BIR VATANDOSH MANFAATIDAN O‘SIB CHIQADI”, deya ta’rif bermoqda. Ya’ni davlatchilikni shakllantiruvchi omil, avvalo, odamlarning manfaatidir. Buni Said xayolidan o‘tkazgan quyidagi mulohazalar orqali yanada oydinroq tushunish mumkin: “Xorijda yashab-ishlovchi o‘zbek vatandoshi nahotki moddiy manfaati bo‘lmagani uchungina O‘zbekistonning kelajagiga befarq qarasa? Said-chi? Said ham shunday qilarmidi? Axir, Saidning holi boshqacha-ku! U shu yerda ishlayapti. Yana mas’ul vazifada. Demak, mamlakat, millat manfaati haqida gapirish va qayg‘urishdan manfaatdor. Ya’ni u egallab turgan lavozimi nuqtayi nazaridan shunga burchli va majbur. U xuddi ana shu xizmatlari evaziga haq oladi, oilasining porloq kelajagini ta’min etadi. Agar hol o‘zgacharoq bo‘lganda-chi?” [14. B. 183].

Yozuvchi odamlar tabiatiga xos egoizmni imkon qadar kengroq ko‘lamda ta’riflashga urinarkan, vatan va vatandoshlik tushunchalari ham mazkur egoizm (manfaat) bilan bevosita aloqador ekanini asoslashga harakat qiladi. Ayni damda yozuvchi davlat va hokimiyatning burchlari haqida ham to‘xtaladi. U kishilarning manfaati vatansiz (bu o‘rinda davlat ma’nosida) qad rostlay olmasligini ta’kidlaydi. Xo‘sh, kapitalizmda davlatning vazifalari qanday bo‘lishi kerak? Bu borada ham Adam Smitning g‘oyalari haligacha zamonaviy davlatchilikning asosi bo‘lib kelmoqda. Mutafakkir davlatning rolini fuqarolar moli va joni xavfsizligini kafolatlashda, qonun ustuvorligini ta’minlashda ko‘radi. U iqtisodiyot davlatning ortiqcha aralashuvisiz, tabiiy o‘sishi kerak, degan g‘oyani ilk bor o‘rtaga tashlagan mutafakkirlardan biridir.

Shu o‘rinda Saidning Yevropa mamlakatlari taraqqiyotiga sabab bo‘lgan omillar va o‘z vatanida olib borilayotgan islohotlarni taqqoslab, o‘ylagan mulohazalariga e’tibor qaratamiz: “Ovrupa mamlakatlari faqat bir hovuchgina oligarxiyaninggina emas, balki har bir jamiyat a’zosining ham moddiy-ma’naviy ahvoli yaxshilangandagina yurt haqiqatan qudratli bo‘lishini bundan bir-ikki asr muqaddam tushungan. Yo‘qsa, bunday ma’murlikni bir pasda bunyod etish mumkin emas” [14. B. 158]. Jamiyatda faqat bir hovuch toifa – monopol, lobbistlarning boyishi aslida kapitalizm g‘oyalariga zid. Zero, kapitalizm hammaga birdek imkoniyat berish, sog‘lom raqobat yaratishdan manfaatdor. Sog‘lom raqobat bo‘g‘ilganda, davlat o‘z burchlarini to‘laqonli ado etmaganidagina kapital bir hovuch odamlar qo‘lida yig‘ila boshlaydi. Adib bularni Said timsolida aytishga urinadi.

Biroq Saidning bu xulosalari amaliyotga ko‘chmay, xayol sifatida qolaveradi. Said uning o‘zi ham sherik bo‘lgan adolatsiz tuzumning qurboni bo‘ladi. Arzimas sabablar tufayli bo‘shatilib, keraksiz buyumdek uloqtiriladi. Kuni kecha odamlar soyasiga salom berib yurgan salobatli amaldordan asar ham qolmaydi. Keyinroq, go‘yo hammasini kech tushunib yetgan odamdek Yusufga “Sen ishlashing kerak bo‘lgan joyda o‘tirdim. Agar dunyoda haqiqat bo‘lganda o‘sha o‘ringa men emas, sen o‘tirishing kerak emasmidi? Yo‘q-da haqiqat!” [14. B. 232] deya hasratlanadi. Lekin Yusuf do‘stining samimiyatiga ishonmaydi. Bu shunchaki mansabidan ayrilgan odamning diydiyolari, dardini kimgadir aytib yengil tortishiga o‘xshardi. Zero, bu odam uchun ayni vaqtdagi yagona yupanch yana mansabga o‘tirish, yana o‘sha adolatsiz tizimda faoliyat yuritishdir...

Said obrazi shu tariqa Ulug‘bek Hamdamning inson konsepsiyasida muhim rol o‘ynab, adibning davlat va jamiyat, hokimiyat va shaxs o‘rtasidagi munosabatlar yuzasidan xulosalarini umumlashtiruvchi vositaga aylanadi.

Amir – romandagi eng murakkab, ziddiyatli qahramonlardan biri. U ba’zan juda ham aqlli, mutafakkir ko‘rinadi, ba’zan esa johil. Yana ba’zan mo‘tadil dindordan bo‘lsa, ba’zan mutaassibga aylanadi. Xullas, bir qarashda Amirni tushunish qiyin. Lekin uning murakkab hayoti, taqdiriga qaralsa, qahramonning bunday chigal xarakterini tushunish mumkin bo‘ladi.

Amir fojeasining asl ildizlari sho‘rolar davrida dinning jamiyat hayotidan ihotalanishiga borib taqaladi. Ya’ni odamlarning muhim hayotiy-ruhiy ehtiyojlaridan biri bo‘g‘iladi. “Mening o‘ttiz besh yoshimgacha o‘risning zamoni edi. Qur’onning nimaligini bilmasdik” [14. B. 47], deydi Amir. Yurt mustaqillikka erishgach, odamlarga diniy erkinlik berildi. Biroq ayni vaqtda zamon murakkablashdi, iqtisodiy muvozanat buzildi. Qishloqda o‘qituvchilik qilib, durustgina kun kechirib kelayotgan Amirning turmushi parokanda bo‘ldi. Ana shunday pallada Amir najotni dindan izladi. Davlat va jamiyat bag‘rida himoyasiz qolgan o‘qituvchi butun borlig‘i bilan o‘zini din bag‘riga otdi. Natijada bu dunyoni unutib, hayotiy muvozanatini yo‘qotdi.

Amir obrazi adibning inson konsepsiyasida din va dunyo, imon-e’tiqod masalalariga doir qarashlarini ifodalash vositaga aylangan. O‘zaro suhbatlaridan birida Amir ukasiga “O‘zingni qiynama, ukajon, bu dunyoda hamma narsa xudoniki. Sen aytayotgan Oliy Nizom ham, uning himoyasiyu buzilishi ham, xullas, hamma-hammasi. Sen o‘z takabburligingdan voz kecha olsang, bas – dunyo qayg‘usiyu unda tartib o‘rnataman degan tashvishing ham seni tark etadi. Shunda sen bir ish qolganini ko‘rasan: farzlarni ado etish. Qolgani behuda, safsata...” [14. B. 141], deydi. Amirning mazkur chuqur falsafiy xulosalari, aslida, haqiqat va har bir musulmon imon keltirishi zarur bo‘lgan aqidaviy masalalardir. Ammo Amir o‘z hayoti misolida mazkur e’tiqodiy masalani ijtimoiylikdan butunlay ajratib talqin qiladi.

Farz amallar deganda faqat namoz, haj, zakot kabi muhim amallarnigina tushunib, ijtimoiylikka daxldor, masalan, o‘z farzandlarini boqish, himoya qilish kabi farz amallarni chetlab o‘tadi. U imonsizlik va beamallik ruhiy muvozanatni izdan chiqarishini aytib, bunga g‘arb hayotini misol tariqasida ko‘rsatadi. Shunda Yusuf “Aka, o‘shalar barpo etgan moddiy hayot darajasiga erishmas ekanmiz, bizning ham ruhiy butunligimizga darz ketishi aniqqa o‘xshaydi” [14. B. 142], deya izoh beradi. Muxtasar qilib aytganda, biz Amirning taqdirida Rasulullоh sallallohu alayhi va sallamning kimki dinda qattiq (g‘uluv) ketsa, din uni mag‘lub qilishi haqidagi hadisining hayotiy misolini ko‘ramiz.

D.Quronov “Muvozanat” romani va muallifning badiiy niyati haqida to‘xtalib, “yaqin o‘tmishimiz – odatlanilgan turmush tarzidagi tublik o‘zgarishlar ruhiyatimizda keskin evrilishlarni keltirib chiqargan davrdagi muvozanatsizlik holatini qalamga oldi. Yozuvchi qahramoni ruhiyatida yo‘qolgan muvozanatning tiklanish jarayonini tasvirlash asnosi kunning o‘tkir muammolariga javob izladi, anglash va anglaganlarini yaxlit konsepsiya – badiiy falsafa tarzida ifodalashga intildi” [11. B. 14], deb yozadi. Darhaqiqat, Ulug‘bek Hamdam millatimiz tarixida har jihatdan tub burilishlarga sabab bo‘lgan voqelikni – mustaqillikdan keyingi ilk davrlarni bor murakkabliklari bilan tasvirlay olgan. Ayniqsa, jamiyatning sotsialistik tuzumdan kapitalistik tuzumga o‘tishidagi qiyinchiliklar, ruhiy-ma’naviy evrilishlar turfa taqdirlar, turfa xarakterlar misolida ochib beriladi. Professor Abdug‘afur Rasulov aytganidek, “Muvozanat” romanida inson, uning mangu xususiyati, tarixan shakllangan xususiyatlari ishonarli yoritilgan” [16. B. 3].

Yuqorida biz ko‘rib chiqqan qator masalalar asosida xulosa qilib aytish mumkinki, “Muvozanat” milliy adabiyotimizda ekonomik shaxs siymosini konseptual ravishda ifodalagan ilk romandir. Ya’ni “Muvozanat” romanida ilk bor sotsrealizmning maqsadi bo‘lgan sotsial shaxs o‘rnida to‘laqonli ekonomik shaxsni ko‘ramiz. Albatta, o‘sha davrda yozilgan boshqa romanlarda ham ekonomik shaxsning alomatlari mavjud. Lekin Ulug‘bek Hamdam o‘z romanida kapitalizm fuqarosining falsafiy, iqtisodiy, ijtimoiy asoslarini tizimlashtirib, yaxlit yangi inson konsepsiyasini yarata olgani bilan qadrli. Boshqacha aytganda, “Muvozanat” “Kapitalistik dunyoda inson kim, uning maqomi nima, hayotiy maqsad va vazifalari nimadan iborat, rag‘bati nimada?”, “Ijtimoiy muvozanatni ta’minlovchi omillar qaysi?” kabi savollarga romaniy tafakkurda yechim izlangan ilk asardir.

Adabiyotlar:

1. *Шарафиддинов О.* Довондаги ўйлар. – Тошкент: Маънавият, 2004. – 528 б.
2. *Солижонов Й.* XXI аср насри манзаралари // Шарқ юлдузи, 2011. – № 4. – Б. 147– 157.
3. *Норматов У.* Энг муҳим муаммо // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2003 йил 21 март.
4. Экономическая теория: Учебник / Под общ. ред. акад. В.И.Видяпина, А.И.Добрынина, Г.П.Журавлевой, Л.С.Тарасевича. – Москва: ИНФРА-М, 2003. – 714 с.
5. *Филатов В.П.* Модели человека в социальных науках // Эпистемология & Философия науки, 2012. – № 1. – С. 125–140.
6. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов. – Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1962. – 684 б.
7. *Қодиров П.* Маънавият, модернизм ва абсурд // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2004 йил 26 март.
8. *Қўшжонов М.* Шиддат билан ёзилган роман (У.Ҳамдамнинг “Мувозанат” романига ёзилган сўзбоши // Ҳамдам У. Мувозанат. – Тошкент: Минҳож, 2004. – 160 б.
9. *Шарафиддинов О.* Модернизм жўн ҳодиса эмас. // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2002 йил 7 июнь.
10. *Қуронов Д.* “Мувозанат” – ўтиш даври кўзгуси / У.Ҳамдам. Мувозанат. – Тошкент: Yangi asr avlodi, 2009. – 336 б.
11. *Қуронов Д.* Адабий жараёнда Мом синдроми. – Тошкент: Akademnashr, 2010. – 40 б.
12. *Солижонов Й.* Роман кашфиётлар манбаидир // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2003 йил 5 сентябрь.
13. *Норматов У.* Бадиият кўзгусида миллат тақдири // Шарқ юлдузи, 2011. – № 3. – Б. 116–121.
14. *Ҳамдамов У.* Мувозанат. – Тошкент: Шарқ, 2007. – 266 б.

15. *Ҳамдамов У.* Янги ўзбек шеърияти. – Тошкент: Адиб, 2012. – 304 б.
16. *Расулов А.* Янгиланаётган роман // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2003 йил 22 август.

CONCEPTS OF EQUILIBRIUM BY ULUGBEK KHAMDAM

Sadullo D. Quronov[1]

Ilmiy xabarnoma. Seriya: Gumanitar tadqiqotlar – Scientific Bulletin. Series: Humanitarian Studies. 2023. 3(71). 97-106.

[1]Andijan State University, Andijan, 170100, str. University, 129 (Uzbekistan). E-mail: agsu_info@edu.uz

Keywords: *human concept, artistic conception, novelistic thinking, Uzbek novels, economic man, social man, transitional period.*

After the collapse of the Soviet Union, people also abandoned the communist ideology. But it was a very difficult process. The reason is that communism was not only a policy, but also a program for the life of the people. The Uzbek society also abandoned this program, realizing that it was a lie. Now the society had to live under the laws of capitalism, which is the complete opposite of socialism, and redefine their dreams, ideals and goals accordingly. This complex process entered the new history of Uzbekistan under the name “transitional period”.

An important issue needs to be clarified here. It is known that many novels were created in our national literature during a period of almost ten years, which we now call the transition period. However, we cannot consider them all as samples of the literature of the transitional period. Under the novels of the transitional period, it is appropriate to understand not all the novels written during this period, but novels that expressed the social moods of this period and turned the image of conflicts between the new system and the individual into their artistic goal.

The most important factor that distinguishes the literature of the Soviet Union and Independence is the interpretation of the personality and artistic intent of a person. Homo sociologicus was at the center of the literature of the Soviet period, but after gaining independence, the creator was tasked with comprehending the new era, determining the position of man in capitalist society, his morality, ideals and goals, in a word, creating a new human concept. Artists who deeply felt this created a number of works. Their most striking examples are the novels “Dinosaur” by Shukur Kholmirzaev, “Bazaar” by Khurshid Dostmuhammad and “Equilibrium” by Ulugbek Hamdam. The peculiarity of these novels is that in them we observe the gradual evolution of the protagonist, originally a social person, into an economic person in the course of events. The entire content of these novels, the sequence of events, like a chain, is subordinated, as it were, to the image of this evolution.

In this article, Ulugbek Khamdam’s novel “Equilibrium” is analyzed on the basis of the category of the concept of man. It is proved that the author considered the events of the transitional period in the novel, created a multidisciplinary artistic model of a society entering into market relations, presented a holistic artistic vision of the universe and human relations. It is proved that the writer systematized the philosophical, economic and social foundations of the citizen of capitalism and created a new concept of man. The novel “Equilibrium” is estimated as the first work that conceptually expresses the image of an economic man (Homo Economicus) in the literature of our country, which is also confirmed by the economic and philosophical views of Adam Smith.

References:

1. Sharafiddinov, O. (2004). *Dovondagi o‘ylar* [Thoughts on the pass]. Tashkent: Ma’naviyat.
2. Solijonov, Y. (2011). XXI asr nasri manzaralari [Prose landscapes of the 21st century]. *Sharq yulduzi*. No 4. Pp. 147-157.
3. Normatov U. (2003). *Eng muhim muammo* [The most important problem]. *O‘zbekiston adabiyoti va san’ati*. March 21.
4. Vidyapina, A.I. (et.al) (2003) *Ekonomicheskaya teoriya.* Uchebnik [Economic Theory]. Textbook. Moscow: INFRA-M.

5. Filatov, V.P. (2012) Modeli cheloveka v social'nyh naukah [Model of human and social sciences]. *Epistemologiya & Filosofiya nauki*. No 1. Pp. 125-140.

6. Smith, A. (1962). Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations]. Moscow: Izdatelstvo socialno-ekonomicheskoj literatury.

7. Kodirov, P. (2004). *Ma'naviyat, modernizm va absurd* [Spirituality modernism and absurd]. *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*. March 26.

8. Kushjonov, M. (2004). *Shiddat bilan yozilgan roman* [Intensely written novel]. In: *U.Hamdam. Muvozanat* [U.Hamdam. Equilibrium]. Tashkent: Minhoj.

9. Sharafiddinov, O. Modernizm jo'n hodisa emas [Modernism is not a simple phenomenon]. *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*. June 7.

10. Quronov, D. (2009) *"Muvozanat" – o'tish davri ko'zgusi.* [Equilibrium" is a mirror of the transitional period]. In: *U.Hamdam. Muvozanat* [U.Hamdam. Equilibrium]. Tashkent: Yangi asr avlodi.

11. Quronov, D. (2010). *Adabiy jarayonda Mom sindromi* [Mom syndrome in the literary process]. Tashkent: Akademnashr.

12. Solijonov, Y. (2003). Roman kashfiyotlar manbaidir [The novel is a source of discovery]. *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*. September 5.

13. Normatov, U. (2011). Badiiyat ko'zgusida millat taqdiri [The fate of the nation in the mirror of art]. *Sharq yulduzi*. 3. Pp. 116-121.

14. Hamdamov U. (2007). *Muvozanat* [Equilibrium]. Tashkent: Sharq.

15. Hamdamov, U. (2012) *Yangi o'zbek she'riyati* [New Uzbek poetry]. Tashkent: Adib.

16. Rasulov, A. (2003). Yangilanayotgan roman [An updated novel]. *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*. August 22.

Muallif haqida ma'lumot:

QURONOV Sa'dullo Dilmurodovich – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Andijon davlat universiteti O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi doktoranti. E-mail: quronov@gmail.com